

Jan Amos Komenský

INFORMATORIJ MATERINSKE ŠOLE IZBOR

Jonatan Vinkler
Uvodno pojasnilo

V rubriki *Prevod* je objavljen izbor iz zgodnjega pedagoškega dela Jana Amosa Komenskega *Informatorij materinske šole (Informatorium školy mateřské)*, in sicer v novem slovenskem prevodu. Gre za spis Komenskega, ki šteje 12 poglavij in je prva sistematična razprava o zgodnjem, predšolskem učenju/poučevanju. Avtor si je delo zamislil kot praktični vodnik za starše in vzgojitelje pri vzgoji otrok do šestega leta starosti »v materinem naročju« oziroma v »šoli pri mami« in ne kot utemeljitev vrtca (kot je občasno mogoče tu in tam prebrati). Komenský v svojem besedilu govori o namenu, vsebinah in metodah vzgoje čutov, kognitivnih sposobnosti, toda tudi moralnega in verskega čuta, in sicer na sistematičen način skozi dejavnost in ob vključevanju elementov estetske vzgoje.

Izvirno besedilo je nastalo v letih 1630–1632, in sicer ga je avtor spisal v velikopoljskem Lesznu, kjer je bival kot verski pregnanec iz Češkega kraljestva. Tam je bila leta 1627 (za Moravsko 1628) z *Obnovljeno deželno postavo češko (Verneuerte Landesordnung des Erbkönigreichs Böhaimb)* uzakonjena verska enovitost delež svetováclavske krone: posamezniki so izpovedovali rimski katolicizem ali pa niso smeli več ostati podaniki češke krone. Besedilo Komenskega je izvirno nastalo v češkem je-

ziku, prva izdaja je bila nemška pod naslovom *Informatorium maternum, der Mutterschul* (Leszno, 1633), prevod v nemščino pa je pripravil sam Komenský (druga izdaja: Nürnberg, 1636). Za tema natisoma sta sledili še poljska (Torun, 1636; danes ni znanega dostopnega primerka tega tiska) in švedska izdaja (Stockholm, 1642), Komenský pa je omenil tudi angleško verzijo lastnega besedila, ki naj bi bila pripravljena že leta 1641, vendar ni dokazov, da je delo takrat res izšlo, prvi izpričani prevod v angleščino pa je bil izdan 1858. v Londonu pod naslovom *School of infancy*. Latinski prevod je Komenský pod naslovom *Schola infantiae* pripravil leta 1653 v ogrskem Sárospataku, natisnjen je bil 1657. v Amsterdamu.

V materinščini Komenskega in prvotnem idiomu je *Informatorij* izšel šele v 19. stoletju. Leta 1856 je namreč češki zgodovinar Antonín Gindely (1829–1892), ki se je v češko historiografijo trajno vpisal z izdajanjem virov k zgodovini čeških bratov ter z zgodovinopisjem o 17. stoletju (npr. o Rudolfu II., protireformaciji na Češkem in tridesetletni vojni), v poljskem Lesznu našel češki rokopis *Informatorija*, ga kupil za České museum in ga leta 1858 s pomočjo omenjene institucije tudi prvič izdal knjižno z zgolj dobro stran in pol dolgim uvodom in brez posebnega komentarja. Do konca stoletja so sledile nadaljnje izdaje, ki pa so bile brez izjeme popularizacijskega značaja. Za prvo kritično izdajo šteje edicija Jana Václava Nováka (1908), za zadnjo oziroma aktualno pa izdaja v *Dílo Jana Amose Komenského* 11 (*Johannis Amos Comenii Opera omnia* 11, Academia, Praga 1973), kjer je češki tekst uredniško pripravila in komentarje napisala Dagmar Čapková. Na podlagi omenjene edicije je nastal tudi spodnji prevod. Edicija *Dílo Jana Amose Komenského* 11 temelji na rokopisu *Informatorija*, ki se nahaja v knjižnici Narodnega muzeja v Pragi (edicija Čapkove navaja signaturo II E 6). Gre za rokopis v mali četverki, ki obsega 48 listov (85 nepaginiranih strani); rokopis ni avtograf Komenskega, temveč prepis z rokopisnimi dostavki in popravki Komenskega, ki so upoštevani tudi v znanstveno-kritični izdaji, na kateri temelji pričujoči slovenski prevod.

V slovenski jezik je bil *Informatorij* doslej preveden enkrat, in sicer je v podlistku izhajal v tretjem in četrtem letniku *Učiteljskega tovariša* (1875, 1876) in je bil tako tudi prvo delo Jana Amosa Komenskega, ki je imelo med Slovenci širšo recepcijo (slednjega ni mogoče trditi za prvi prevod Komenskega v slovenski jezik – za slovenski *Orbis pictus*, ki se nahaja začlenjen med besedje v rokopisnem slovarju *Dictionarium trilingue* kapucina Hipolita Novomeškega iz leta 1711); zaenkrat ni bilo mogoče ugotoviti, katero češko tekstno predlogo je imel prvi prevajalec *Informatorija* v slovenski jezik pred sabo. Tukajšnja objava je uvod v pripravo celovite izdaje *Informatorija* pri Založbi Univerze na Primorskem, ki bo poleg kritičnega komentiranega prevoda v sodobni slovenski jezik prinesla tudi študije o Komenskem, njegovem času, družbi, pedagoških in didaktičnih konceptih ter njihovi (ne)aktualnosti, toda tudi o recepcijskih zadregah, ki jih je, kot je mogoče misliti, z mentalnim svetom in delom Komenskega zadnje skoraj poldrugo stoletje imela slovenska družba.

Jan Amos Komenský
Informatorij materinske šole
Izbor

Četrto poglavje

*Česa je treba mladež začeti počasi učiti takoj po rojstvu
in jo do šestega leta tudi naučiti?*

Komu ni znano, da ima odraslo drevo toliko vej, kot mu jih je pognalo v mladosti, in da mu rasejo tako, kot so se razrasle od začetka? Drugače namreč ne more biti. In da žival, ako ji udi ne zrasedo že kot zarodku, le-teh tudi kasneje nikoli ne dobi? Kajti, kdo lahko popravi, kar je slepo, hromo, pohabljeno, skrivljeno? Tudi človek se mora torej začeti tak, kot bi imel biti celo svoje življenje, oblikovati takoj, ko dobi telo in dušo, če naj postane plemenit, posoda Božje milosti in naj se izoblikuje v podobo Boga živega.

Zato staršem s poučevanjem njihovih otročkov ni treba čakati šele na učitelje^[1] in duhovnike^[2] (kajti krivo drevo je težko poravnati, enako težko, kot iz gostega divjaka delati cepljenke), temveč morajo te njim dane Božje dragulje znati sami poučevati, da bi lahko otroci pod njihovo vzgojo uspešno napredovali ne le po starosti, temveč tudi v modrosti in milosti pred Bogom in ljudmi. Že večkrat pa je bilo povedano,^[3] da mora biti tisti, ki hoče biti ljub Bogu in ljudem, izvežban v treh rečeh: v pobožnosti, moralnosti in v vsakovrstni pismenosti.^[4] Zato so

- 1 Komenský je v izvirniku na tem mestu rabil množinsko obliko izraza *praeceptor*, kar je bilo v 16. in 17. stoletju splošno poimenovanje za učitelje nižjih šol. V humanizmu je isti izraz označeval pomočnika rektorja (ravnatelja) šole, občasno pa učitelja nasploh; prim. Winter 1901, 149, 154, 157.
- 2 Pasaža odslikava pedagoško tradicijo med češkimi brati; ti so imeli šole organizirane tako, da so bile pridružene cerkvenim gmajnam, pa so tako češkobrabski duhovniki poleg verouka (katekizem) in cerkvenega petja pogosto učili tudi branja, pisanja in računanja.
- 3 Jan Amos Komenský, *Informatorij II; Didactica IV, V*.
- 4 Delitev vzgojnega procesa, paideie, in njegovega predmeta na učenje pobožnosti, vzgojo v moralnosti/nravnosti in obvladovanje vsakovrstne pismenosti je odraz renesančnega humanističnega razumevanja človeka in njegova odnosa do resničnosti. Komenský je resničnost razumel kot harmonično strukturo, ki je sestavljena iz treh plasti – narave, človeka in duhovnega sveta; omenjeno da je med seboj povezano in se drug na drugo navezuje. Namen izobraževanja je bilo po Komenskem (s)poznavanje vseh stvari in pojavov v naravi, tudi takih, kjer človek s svojim mišljenjem, govorom in delom (*eruditio*) naravo dopolnjuje. Nato je izobraževanje vključevalo zmožnost obvladati reči v naravi ter umetnost mišljenja, jezikovne rabe in delovno spretnost, zadevalo pa je tako vsakega posameznika kot razmerje slednjega do družbe (*virtus seu mores honesti*). Češki bratje so pobožnost in moralno življenje vsaj do brata Lukáša Praškega stavili pred učenost (Vinkler 2018, 84; 2019, 78), toda s krepitvijo krščanskega humanizma med njimi je to odločno razlikovanje vsaj deloma izgubilo svojo ostrino, zlasti pod škofovanjem Jana Blahoslava, je pa hierarhija še vedno ostala razvidna, in sicer skozi končni cilj izobraževanja in vzgoje, ki je bil – dobro izšolan kristjan oz. človek, ki ga v življenju zaznamuje *imitatio Christi*. Strukturo vzgoje in izobraževanja, kot je zapisana v zadevnem poglavju Informatorija, je Komenský prvič na ta način artikuliral v *Didactici*. V obeh spisih pa eshatološki pogled na človeka in njegovo mesto v svetu ter odrešenijski zgodovini odločilno prevladuje nad predvsem didaktično-metodičnim pogledom na vzgojo in izobraževanje: slednja nista pri Komenskem nikoli sama sebi namen, temveč sta orodje, da bi mogel posameznik postati bogu podoben, odsev Božje slave. V takšni antropologiji je Komenskega mogoče pri-

dolžni starši čisto na začetku šolanja svojih otrok položiti vanje temelje vsega trojega. In zato bo v nadaljevanju prikazano, kako daleč velja pri kateri od teh treh reči iti do šestih let starosti in po kakšni poti kaže pri tem stopati.

(Resnična in rešnja) pobožnost je zapopadena v naslednjem:

Prvič, da naše srce vedno in povsod posnema Boga ter ga išče z vsemi dejanji;

Drugič, da naše srce najde Božje stopinje in ga vedno ter povsod časti s strahospoštovanjem, ljubeznijo in poslušnostjo;

Tretjič, da s takšnim stalnim spominjanjem na Boga in mislijo nanj pridemo do miru, radosti in zadovoljstva.

To je prava pobožnost, raj božanskega veselja, ki se daje človeku. Do šestega leta starosti morajo biti temelji pobožnosti pri otroku postavljeni tako, da bo vedel: da Bog je; da je prisoten povsod; da na vse gleda in da tistemu, ki ga posluša, da jedačo, pijačo, obleko in vse drugo, tistega, ki pa ga ne posluša, pokonča; zato se ga je treba bati in k njemu vedno moliti ter ga ljubiti kot najvišjega Očeta in delati, kar zapove v svojih zapovedih, itd. Tako daleč, pravim, je mogoče za začetek v pobožnosti lepo privedi šestletnega otroka.

Zastran nravnosti in čednosti je treba majhne otroke učiti:

1. zmernosti, da se navadijo jesti, kolikor po naravni potrebi potrebujejo, in da se ne nažirajo in ne pijejo čez mero;
2. spodobnosti, da se naučijo dobrih navad pri jedachi, pijači, oblačilih in pri vsakovrstni negi telesa;
3. spoštljivosti do staršev, njihovih dejanj, besed in vsakega namiga;

merjati s Primožem Trubarjem, ki vse branje/mišljenje v slovenskem jeziku začle ni ob poglobitno slehernikovo nalogo na tem svetu, da bi človek, o katerem je naš reformator zapisal, da je »en pild tiga živiga Boga«, v svojem vsakodnevem bitju in nehanju odražal čast in slavo Stvarnika. Da bil *imago Dei*. Za dosego tega cilja je Komenský razvil naslednji pristop za poučevanje otrok: 1) najprej je treba razviti dobro telesno zdravje odraščajočega, 2) iz tega sledi razvoj mentalnih zmožnosti, in sicer preko razvoja čutov, 3) temu pa sledijo jezikovno, moralno in versko izobraževanja/vzgoja. Komenský pri tem ni pozabil niti na kultiviranje čutov in vzgojo k samostojnemu zrenju (Čapková 1973, 271), tudi estetskemu (likovnost, glasba).

4. iz te sledeče zaresne poslušnosti, da so otroci zmožni poskočiti na vsako izrečeno besedo.
5. Neizmerno potrebno je otroke učiti, da govorijo resnico, da bi bile vse njihove besede, kot pravi Kristus, »da da in ne ne«^[5] ter da se ne navadijo niti za šalo niti zares zavajati z besedo ali govoriti drugače, kot je;
6. Učiti jih je treba poštenosti, da se navadijo, da se na tujo reč ne sega, se je ne jemlje, ne krade in ne skriva, niti se ničesar ne dela iz nasprotovanja;
7. Dobro je, da se jih nauči delavnosti in da se preganja pri njih pasenje lenobe;
8. Učiti jih je treba, da znajo ne le govoriti, temveč tudi molčati, ko je treba, med molitvijo ali ko starši govorijo itd.;
9. Potrpežljivosti in odjenljivosti njihove volje jih je takisto mogoče naučiti, da se navadijo od tedaj, ko se pri njih zakorenini strast, samoobvladanja;
10. Voljna pomoč staršem je lep okras mladine, zato jih je treba tega učiti takoj od malih nog;
11. Za tem sledi prijazno vedenje, da se bodo znali obnašati vljudno, pozdraviti, se zahvaljevati, podati roko, se pokloniti in se, če se jim kaj da, za to zahvaliti itd.
12. In to tako, da tega ne bodo počeli neotesano, s kakšnim mahanjem ali odrezavimi gibi, temveč jih je treba naučiti, da bodo resnobni v gestah in n raveh ter da se bodo v vsaki stvari trudili ravnati premišljeno, zadržano in umerjeno.

Otrok, ki ga bodo naučili teh vrtilin, bo hitro (kot je rečeno o Kristusu otroku) »dobil milost pri Bogu in ljudeh«. [6]

Kar se tiče umetnosti, [7] se ta deli na tri dele: Učimo se namreč, da bi posamezne stvari na svetu poznali, zopet druge znali storiti in o ne-

5 Mt 5,37.

6 Lk 2,52.

7 Komenský na tem mestu rabi izraz *umění* (umetnost, umetelnost, spretnost), in sicer na področju spoznavanja. Ta izraz poimenuje v Komenskega didaktičnih spisih enega ključnih konceptov, avtor pa ga uporablja kot sinonim lat. *ars*, in sicer

katerih znali govoriti, toda bolje je vse poznati (razen zla), vse zmoči narediti in znati o vsem govoriti.^[8]

1. V poznavanju predvsem naravoslovja (fizika) je mogoče šestletnega otroka pripraviti do tega, da pozna imena naravnih elementov, zemlje, zraka, vode in vetra, tudi dežja, snega, ledu, svinca, železa itd., ob tem tudi posameznih rastlin, še zlasti dreves, in glavne razlike med živalmi, kaj je riba, kaj ptič, kaj govedo itd., nazadnje, da pozna ude lastnega telesa in njihovo funkcijo.

2. V optiki bo otrok dovolj podkovan, če bo vedel, kaj je svetloba in kaj tema ter če bo poznal imena posameznih barv itd.

3. V astronomiji ga na začetku poučimo o soncu, mesecu in zvezdah, vedeti mora namreč na izust, kaj je zvezda.

4. Temelj geografije bo zanj postavljen, če bo pri šestih letih vedel, ali je kraj, kjer se je rodil, vas, trg, mesto ali grad, in če bo razumel, kaj pomenjujejo polje, vrh, gora, reka itd.

v pomenu, ki označuje vsa znanja, spretnosti in zmožnosti, značilne za človeka. Tako ima izraz umetelnost pri Komenskem vedno teoretično in praktično vsebino: zapopasti, razumeti, toda znati tudi izvršiti z rokami ali znati izgovoriti oz. govoriti o nečem (*actio*) ter se znati ravnati v razmerju do nekoga/nečesa (Boga, soljudi, narave). Tako pod umetelnost pri Komenskem sodijo didaktične metode (umetelnost v najožjem), toda tudi vse znanje s področja posameznih ved in umetnosti, pa tudi moralnost in pobožnost. Zategadelj bi recepcijska redukcija didaktičnih spisov Komenskega zgolj na didaktične metode in koncepte ne bila ustrezna. Izpuščen bi bil namreč temeljni premislek Komenskega, za katerega se zdi, da ga je moč ubesediti takole: Kako se umetelnosti naučiti, kako jo uporabiti, v kakšnem vrstnem redu, kdaj in koliko, da bo človek, ki bo tako vzgajan, *imago Dei* ter bo tako deležen časne in večne sreče ter miru.

- 8 Na tem mestu prihaja v ospredje Komenskega koncept *panzofije*, ne le polihistoričnega, temveč holističnega, integralnega mišljenja totalitete in topoglednega znanja (temeljni tekstni priročnik za izobraževanje v tej smeri si je Komenský zamislil v veliki filozofski enciklopediji oz. slovarju vseh znanosti). Komenský je namreč menil, da mora otrok podobno kot odrasla oseba razumeti, zmoči premisliti/se zmoči artikulirano mentalno in/ali fizično odzvati na vse, kar prihaja vanj preko rabe vseh čutov. Zato je tudi za zgodnje izobraževanje do vstopa v osnovno šolo predvidel učenje vseh ključnih vsebin brez izjeme, toda v obsegu, kot je tega otrok pri svoji starosti zmožen: vsi čuti – vse vsebine, ki jih otroku ti čuti lahko prinesejo.

5. Začetek kronologije bo znal, če bo vedel, kaj je ura, kaj dan, kaj teden, kaj zima, kaj poletje itd.

6. Zgodovina je zanj to, da si zmore od dveh, treh ali štirih let naprej zapomniti lastne domače družinske prigode, pa četudi se jih spomni bolj megleno.

7. Gospodarstvo je zanj to, da ve, kdo sodi k njegovi hiši in kdo ne.

8. Temelj politike razume, ko ve, koga v mestu imenujejo župana, koga svetnika in koga sodnika, ter da ve, da se meščani včasih shajajo k posvetu itd.

Posamezne dejavnosti se opravljajo z mislijo in jezikom, npr. dialektika, aritmetika, geometrija in glasba, druge pa z mišljenjem in z rokami, npr. različna fizična dela.

1. Dialektika do šestega leta se začinja tako, da otrok v tej dobi dobro razume, kaj je vprašanje in kaj odgovor ter da je treba vedno kar najbolj natančno odgovarjati tisto, kar sodi k vprašanju, da ni tako, da bi kdo govoril o hruškah, drugi pa o slivah.

2. Temelj aritmetike bo položen, če bo otrok vedel, kaj je veliko in kaj malo; če bo znal šteti do dvajset; razumel, kaj je sodo in kaj liho; presodil, da je tri več kot dve in da je tri, ako se mu prida ena, štiri itd.

3. Temelj geometrije bo brez zadreg postavljen, če se bo otrok naučil razumeti, kaj je veliko, majhno; dolgo, kratko; široko, ozko; debelo, tanko; item,^[9] kaj je ped, komolec in seženj.^[10]

4. Pri glasbi bo dobro, če bo znal kakšno kitico zapeti na pamet.

5. Za začetek obrtnih opravil mora znati obrezovati, rezati, strgati, zlagati, razlagati, zvijati, razvijati itd., kot je pri otrocih navada.

Jezik se oblikuje in brusi z gramatiko, retoriko in poetiko.

9 In tudi.

10 Ped je stara dolžinska mera, ki predstavlja dolžino med koncem palca in mezinca na razprti moški dlani; tako imenovana velika ped je merila tretjino komolca (19,7 cm). Češki, praški ali staromestski komolec je bila dolžinska mera, ki je bila v Češkem kraljestvu standardizirana od leta 1268, njen etalon pa so hranili na mestni hiši na Novem mestu praškem. En češki komolec je meril 59,3 cm ali 3 pedi, seženj pa je meril tri komolce. Sredi 18. stoletja so začeli češki komolec zamenjevati z dunajskim (Wiener Elle), ki je meril 1,31186 češkega komolca (77,8 cm).

1. Gramatika za šest let naj bo, da kar otrok razume, naj zna v svoji materinščini tudi povedati, četudi z napakami, le da se ga nauči izreka-ti jedrnato in razumljivo.

2. Pri retoriki bo za to dobo dovolj, če bo otrok glede na svoj značaj znal narediti tu in tam kakšno gesto in da bo razumel, kar bo slišal od tropov in figur.^[11]

3. Pri poetiki bo tak ali drugačen začetek že to, če bo znal na pamet kakšen verz ali ritem.

Že tukaj pa se da na znanje, kako kaže pri tej reči postopati z otroki: ne zelo natančno tehtati, kaj kaže delati glede na mesec in leto starosti otroka (kot se to počne kasneje v drugih šolah), temveč je treba razmis-liti, kaj vsaj je treba. In to zato:

1. ker vsi starši na svojih domovih niso zmožni povsem narediti vse-ga, kar bi bilo treba, kot je to kasneje v šoli, ko se ne dela nič drugega kot pouk in postranske dejavnosti šole ne motijo;

2. ker se talent otrok v tej zgodnji dobi kaže nadvse neenakomerno, kajti nek otrok začinja že pred letom starosti razumeti in govoriti, dru-gi pa šele pri drugem ali celo pri tretjem letu. Zato se na tem mestu jas-no prikazuje, kako otroke v prvih šestih letih vaditi v: 1) razumevanju, 2) delu in spretnostih, 3) v govorjenju, 4) v nrvnosti in dobrih lastno-stih ter 6) v pobožnosti. Toda ker sta temelj vsega tega življenje in dob-ro zdravje, bo najprej pokazano, kako lahko starši svojim otrokom le-to pridobijo in okrepijo.

Peto poglavje

Kako je treba paziti na zdravje mladine in jo vaditi?

»Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano,«^[12] je nekdo rekel, da mora namreč vsakdo moliti, da bi imel zdravo misel v zdravem telesu. In ne samo moliti, temveč se je treba za to tudi truditi, kajti Bog blago-

11 Glede na sobesedilo Informatorija se zdi, da je imel Komenský v mislih učenje rabe jezika v prenesenem pomenu in kvaliteto izražanja misli.

12 »Treba je prositi, da bi zdrav duh ostal v zdravem telesu.« Juvenal, *Satirarum libri quinque* X, 356.

slavlja pridne.^[13] Ker pa otroci še ne morejo skrbeti zase, niti ne morejo zase (vsaj na začetku) moliti, pritiče njihovim staršem, da jih zastopajo in da posebej pazijo, da taisto, kar so zaplodili na svet, tudi vzredijo v zdravju in izučijo v Božjo hvalo. Predvsem pa: ker otrok ni mogoče vzgajati, če niso živi, pa ne le živi, biti morajo tudi zdravi in krepki (kako je delati z bolehnimi in nerazvitimi?), naj bo prva skrb staršev, da ohranijo svoje otroke pri dobrem zdravju in krepkosti. Ker se to tiče predvsem mam, je zanje namenjen naslednji pouk in opomin.

1. Ko pobožna krščanska žena ugotovi, da je Gospod Bog, vseh edini stvarnik, začel v njenem telesu oblikovati plod, mora takoj začeti živeti pobožneje kot sicer in vsak dan moliti h Gospodu Bogu za pomoč in milost, da bi se lahko plod pod njenim srcem uspešno izoblikoval ter bil takisto tudi donošen in spravljen na ta svet. Za te potrebe naj nosečim ženam služi tale molitev:^[14]

[...]

2. Ob tem je treba materam zmernosti, da bi s čim svojemu plodu ne škodovala; predvsem morajo biti zmerne in ob dobri dieti, da bi z naširanjem in pijančevanjem ali po drugi strani z neumestnimi posti, prečiščevanjem, puščanjem krvi ali s kakšnim prehladom svojega plodu ne zalile ali presušile ali vsaj ošibile. Zato morajo biti takšne reči daleč od njih.

Paziti morajo tudi, da ne padejo; in ne samo škodljivega klecanja ali nagibanja, temveč tudi kakršnega koli udarca in celo nepazljive hoje se morajo varovati, kajti vse to more plodu (kot drobnemu stvarjenju) škoditi.

Tretjič, noseča mati mora obvladati svoje misli, da bi se česa močno ne prestrašila, se na kaj na vso moč ne razjezila ali pa bi je ne trla huda skrb ali žalost itn. Kajti sicer bo tudi otrok preplašen, jezljiv, žalosten in melanholičen, kot potrjuje izkušnja. Kajti zavoljo močnega stranu ali jeze se tu in tam zgodita smrt plodu in splav ali pa vsaj škoda za zdravje.

13 1 Mz 1,28.

14 Molitev, ki sledi v izvirni izdaji temu mestu, je Komenský prepesnil in izdal kot duhovno pismo pod naslovom *Ó ve všech svých divný nám skutcích, Bože (O, Bog, čudovit si nam z vsemi svojimi dejanji)*, in sicer v *Kancionálu* (Amsterdam, 1659) (Čapková 1973, 271).

Četrtrič, mati mora paziti tudi na svoje ravnanje, da ne bi bila preveč zaspana, lena, počasna, temveč da je čista in se živahno, pripravno in urno suče okoli svojega dela. Kajti takšnih nravi, kot je ta čas sama, bo kasneje tudi otrok itn. O ostalih rečeh, ki jih je treba paziti v tej dobi, pa naj se med seboj poučijo matere in babice.

3. Ko se rodi dete na svet, morajo starši poleg tega, da nežno telesce oskrbijo s toplim in mehkim ležiščem, poskrbeti tudi za primerno hrano svojega deteta.

Predvsem pa velja pri tem misliti na to, da naj bo vsaka mama res mama in da naj svojega telesa ne odriva proč od sebe: da ne bi temu, ki ga je v svojem telesu hranila s svojo krvjo, odrekala živeža (mleka) iz svojega telesa, ki ga je Stvarnik oskrbel prav zanj. Ker se je prije-la nehvalevredna, škodljiva in grda navada, da nekatere matere (predvsem plemenite) svojih otročkov nočejo odgajati in jih dajejo v oskrbo tujim ženskam, je nujno pokarati starše, da v tej reči postopajo modreje, pa tudi razsvetliti jih velja. Bolj, ko se to zlo širi, tem manj je umestno o tem molčati, še zlasti zato, ker mislimo od temelja obnoviti dober red. Pravim torej, da takšno odstavljanje otrok od mater ter njihovo gojenje ob tujem mleku: 1) nasprotuje Bogu in naravi; 2) je otrokom škodljivo; 3) je škodljivo tudi materam in 4) sprevrča častnost.

Da je proti naravi, je jasno iz tega, ker podobnega primera med drugimi živimi bitji ni. Volkulje, medvedke, levinje, risinje in druge divje zveri svoje mladiče sitijo z lastnimi prsmi, pa bi bile roditeljice v človeškem rodu manj milostne kot te zveri? (Ali nima v mislih prav tega Bog v Jeremijevih žalostinkah 4,3: »Celo šakali ponujajo prsi, dojé mladiče svoje, *ali* ljudstva mojega hči je neusmiljena kakor noji v puščavi!«) Ali ni proti naravi, kot bi ne imelo biti, svojo lastno kri, lastno telo od sebe odrivati, svojemu lastnemu plodu, katerega je toliko mesecev nosila pod srcem in hranila z lastno krvjo, nato ne dopustiti lastnega mleka, in to mleka, ki ga Bog ni dal zanjo, temveč za otročkovo potrebo? Kajti mleka ni drugje kot tam, kjer pride novo bitje na svet; za koga drugega bi tedaj bil, če ne zanj? Božji red torej prevračajo tisti, ki mleka v namen, kot ga je Bog zaukazal, ne uporabljajo.

Drugič, otročkom je bolj zdravo piti pri materinih prsah kot pri tujih, ker so se hraniti pri materini krvi navadili že v njenem telesu. Poleg tega bodo na ta način postali svojim staršem po karakterju in nraveh bolj podobni kot sicer. Plemeniti filozof Favorinus^[15] pričuje, da ima mleko v sebi skrito podobno moč kot seme, ki zmore telo in misel preoblikovati po svoji podobi; to kaže na primeru jagnjet in kozličkov. Kajti menda imajo jagnjeta, ki so dojena pri kozah, precej bolj grobo volno kot tista, ki so nakrmljena z mlekom njihovih lastnih mater; podobno imajo tudi kozlički, ki so pripuščeni k ovcam, finejšo in mehkejšo dlako kot sicer, in bolj podobno ovčji volni.^[16] Kdo iz tega ne vidi, da otročki, ki so odgojeni na tujem mleku, ne pri svojih starših, dobijo tuje nravi, ne pa nravi svojih staršev? In če možje po svojem vrličku ne pustijo sejati s tujim semenom, zakaj bi torej rastlinice v njem dali močiti s tujim dežjem? In če je oče svojemu otroku predal, kar mu je po naravi mogel, zakaj bi mu tudi mati ne? In zakaj v to mešati nekoga tretjega? Kajti Gospod Bog je dve osebi storil povsem zadosti za zaploditev, pa tudi za zakon. Če pa bi se imelo ta opravila kdaj dopustiti tudi komu drugemu, bi bilo to mogoče iz dveh razlogov: predvsem takrat, ko bi mati bolehala za nevarno kužno boleznijo, bi se moglo otročka odvesti k pestunji, da se ne bi še sam okužil. Ali ko bi imela mati kakšne slabe navade, pestunja pa bi bila častna in plemenita oseba, bi bilo kaj takega tudi umestno, da bi bil otrok dobil boljše nravi, kot so materine. Neznosno pa je, kot se zdaj godi, da dajejo najboljše, najbolj častne, najbolj plemenite matere svoje ljube, komaj rojene otročke vsakovrstnim lahkim, pregnanim, nerednim, brezbožnim in včasih manj zdravim od sebe ženskam. Ali pri tem res ne razmišljajo o poškodbi duše in telesa? Takšni roditelji se zagotovo nimajo čemu čuditi, če jim otrok ne uspeva po njihovem in stopa ven iz njihove

15 Favorinus Arleatski (80–ok. 160), rimski filozof in govornik, učitelj Aula Gellia (128–180). Aulus Gellius je poleg Diogena Leartskega, Filostrata in Galena tudi poglavitni prenosnik misli, pripisanih Favorinu, katerega opus ni ohranjen oz. so znani samo fragmenti pri posameznih drugih avtorjih.

16 Aulus Gellius, *Noctium Atticarum libri XX*, tukaj XII,1,15: »Nam si ovium lacte haeedi aut caprarum agni alantur, constat ferme in his lanem duriozem, in illis capillum gigni teneriozem.« (Čapkova 1973, 271).

vega zgleda poštenosti, kajti (kot pravi latinski rek in je bilo že pokazano) *cum lacte imbibitur nequitia*,^[17] z mlekom mladina pije dobro in zlo.

Tretjič, tiste razvajene matere, ki jim gresta po glavi le ugodje in lepota, sebi ne kratijo le lepote in zdravja, temveč tudi življenje, kajti dojenčki, ki so na prsih svojih mater, so tako tudi njihovi zdravniki in jim pomagajo proti številnim boleznim, ki so skrite v telesu, ali proti škodljivim sokovom, iz katerih bi bolezen lahko nastala (kot to avtor obsežneje prikazuje). Zvoljo tega je bil znameniti Plutarh primoran napisati posebno knjigo in v njej matere opomniti k njihovi od Boga in narave jim dani dolžnosti, Aulus Gellius^[18] pa tem, ki te dolžnosti nočejo prevzeti, prepoveduje, da bi se imenovalle matere, in jim grozi z vsemi nesrečami itn.

Nazadnje, Didacus Apolephtes^[19] dokazuje, da tiste, ki tako delajo, niso matere, temveč mačehe, namreč tiste, ki raje kot plod lastnega telesa pestujejo in okoli prenašajo vsakovrstne pse z velikim gobcem. In menda nobeno divje bitje ne postopa tako, da bi svoj plod dajalo drugim, temveč se pri posameznih rodovih živali samec in samica celo ščipata ter grizeta za to, kdo bo vzgajal mladiče. Ptiči, četudi imajo po šest in več mladih in jim Bog ni dal prsi za mladiče, le-teh ne zapuščajo, temveč jih, kolikor le morejo, krmijo in hranijo. Kakšen pa je uspeh tuje vzgoje, kaže s tremi primeri. Menda je cesar Titus (kot piše Lampridius)^[20] imel bolešno pestunjo, pa je bil tudi sam celo življenje bolehen. In Kaligula, rimski cesar, je bil okruten tiran in huda zver v človeški podobi: vzrok tega njegovim staršem ni bil jasen, njegovi pestunji pa. Kajti ta ni bila le v sebi brezbožna, jezljiva in okrutna, temveč si je tudi prsni bradavici mazala

17 Z mlekom se pije pokvarjenost.

18 Aulus Gellius, *Noctium Atticarum* XII,1,21 (Čapková 1973, 271).

19 Didacus Apoliphtes Lusatus je psevdonim za evangeličanskega pisatelja in knjigotrčca Jakoba Zanacha iz Budišina (konec 16. in začetek 17. stoletja; natančni letnici rojstva in smrti nista znani). Komenský se sklicuje na Zanachovo delo *Regenten- oder Kaiser-Chronica* iz leta 1613. Vsa primeri iz rimske cesarske zgodovine so iz zadevnega dela (Čapková 1973, 272).

20 Aelius Lampridius Spartianus, eden od domnevnih avtorjev *Historiae Augustae* iz 4. stoletja. Komenský ni navajal neposrednega vira, temveč že navedeno knjigo Jakoba Zanacha.

s krvjo in mu dala sesati, da je postal tako besen in krvoloč, da je, ko je koga umoril in je kri ostala na meču, to z jezikom slastno oblizoval in se ni mogel nasititi človeške krvi, da si je želel, da bi vsi ljudje imeli eno samo glavo in bi jo on lahko odbil z enim samim zamahom. Cesar Tiberius je bil sramoten požeruh: vzrok tega zgodovinarji zopet iščejo v tem, ker je imel za pestunjo hudo požeruhinjo, ki ga je takoj od malega navadila na vinske omake. Tako drži, da se otroček po pestunji plemeniti na telesu in v mislih: če je pestunja okužena s kakšno vidno ali skrito boleznijo, jo dobi tudi otroček; če je predrzna, lažniva, lopovska, požrešna, besnega značaja, bo seme vsega tega vpil tudi otroček, o tem ni nobenega dvoma. Apoleph. p. 2, pag. 72 itd.

Toda dovolj o tem: razumni, pobožni in plod svoj primerno ljubeči starši naj pazijo, kako bodo ravnali z otrokom.

Poleg mleka je treba otročke počasi navajati tudi na druga jedila, toda previdno, začeni z jedmi, ki so njihovi naravni hrani najbolj podobne (tj. mehke, sladke, krepke). Otroke navajati na zdravila (kot imajo nekateri navado) je neizmerno škodljivo. Kajti s tem se, predvsem, delujoči naravni prebavi stavi oviro, in tako tudi rasti (hrana in zdravilo namreč nasprotujeta drug drugemu: prva telesu daje krvi in življenjskih sokov ter jih množi, drugo pa sega na kri in življenjske sokove, jih suši in izloča iz telesa). Poleg tega se telo zdravi, če se jih rabi brez potrebe, navadi, in tako izgubijo svojo moč, in ko pride nuja, ne delujejo, kajti telo se jih je že prej privadilo uživati.

Iz tega sledi (in je tudi najhujše), da takšni ljudje, ki so jih takoj v mladosti navadili na zdravila, nikoli ne pridejo k polni moči zdravja, so šibki, bolehn, hropejo in kašljajo, se slinijo, so blede in vedno drobni, na koncu umrjejo pred svojim časom. Zato starši, če imate kaj pameti, branite svojim otrokom zdravila, kadar ni treba, kot strup. Poleg tega pa jih varujte tudi pred vročimi in pekočimi jedmi, kot so npr. preveč začinjena in slana jedila, vino, žganje itd. Kdor s takimi rečmi siti in napaja otroke, dela enako kot nespametni vrtnar, ki hoče, da bi mu drevesce naglo zraslo in hitro cvetelo, pa zato h koreninam nasuje apna. Zgodi se, da hitro zraste in zacveti, toda ravno tako hitro začne tudi ve-

neti in se sušiti ter se še pred polovico svojih dni posuši. Če kdo ne verjame, naj sam poskusi in bo lahko v tem videl primer, kako zdrave so takšne reči za otročke.

Mleko je za otroke in druga mlada bitja ustanovil Bog, njihov stvarnik: tega jim je treba pustiti. Ko pa nekoliko odrastejo in so odstavljani od njega, jih velja hraniti s podobnimi rečmi, ki naj bodo rahlo pogrete, s kruhom, maslom, kašo, kuhanjem, vodo in s kakšnim drugim pripravljenim pitjem:^[21] ob takšnem bodo zrasli kot trava ob tekoči vodi,^[22] ako bodo ob tem le imeli miren spanec, pogosto igro in gibanje ter bodo Gospodu Bogu svoje življenje in zdravje v molitvi priporočili. Zato so Špartanci, ki se nekdanj veljali za modre, razumni vzgoji mladine dajali največji poudarek med vsemi ljudmi in so to vzgojo ogradili z deželno uredbo, da se mladim do dvajsetega leta (namreč do odraslosti) ni dajalo nobenega vina. Če so že oni tako prizadevno preprečevali pitje vina pri mladeži, kaj naj rečemo o besni, v tem norem stoletju izmišljeni pijači, žganju (ki se zdaj kuha in pije tako med mladimi kot starimi)? Čas je, da začnemo ravnati bolj razumno in da vsaj nedolžne otročke nehamo uničevati.

4. Na zdravje otročkov pa se mora marljivo paziti tudi na številne druge načine: ker je njihovo telesce drobno, kosti mehke, žilice šibke in vse še nedoraslo. Kadar jih jemljemo v roke, vzdigujemo, pestujemo, polagamo kam, vrtimo ali zibamo, je treba zmernosti, da ne bi s kakšnim neprevidnim nagibom, premikom, obratom ali spustom prišlo do zvina ali zloma katerega od udov in skozi to do ohromitve, oglušitve, oslepitve itd. Kajti otrok je dragotina, dragocenejša od zlata, toda krhkejša kot steklo, hitro se more razbiti ali zdrobiti, škoda pa je nepopravljiva. Ko začnejo sedati, stati, tekati, so jim, da bi bili obvarovani pred poškodbami, v pomoč stolčki, sedala, hojce, vozički itd., in to vse od malega, pred zimo pa kožuh in primerna oblačila, predvsem topla soba. Skupaj: velja misliti, da bi se drobnemu telescu ne škodovalo ne s poškodbami, ne z

21 Komenský na tem mestu rabi izraz *pivo*, ki pa je v kontekstu pomenilo kakršno koli umetno pripravljeno pijačo (Čapková 1973, 272).

22 Ps 1,3.

vročino, ne z mrazom, ne s preveč jedače in pijače, niti zopet z mrazom in žejo, temveč da bi bilo vse zmerno in v dobro. Dobro je otročka tudi učiti, kolikokrat na dan leči, vstati, kaj pojesti in se igrati, kajti to pomaga k zdravju in je temelj za številne druge reči. Morda se utegne zdeti komu smešno, toda je gotovo, da je mogoče otroke z ljubeznivostjo napeljati na precej lep red; primeri tega so zanesljivi.

5. In ker je telo ogenj, ogenj pa, ako nima prostega prehoda in ako se ves čas ne giblje ter ne plapola, takoj pogasne, tako imajo tudi otročki neizogibno potrebo, da se vsak dan gibajo in vadijo; za to morajo njihovi starši poskrbeti. Za to potrebo je iznajdeno (dokler se otroci sami ne morejo gibati s tekom) zibanje, guganje, pestovanje, nošenje sem in tja, vožnja v vozičku. Ko pa dete dovolj zraste in si okrepi nožice, pa se mu vedno lahko dovoli tekanje in ukvarjanje s kakšno rečjo. Bolj, kot je otrok aktiven, več, ko teka, se giba, bolje bo spal, tem bolje se bo razvijal, bolje bo rasel, bolje bo pridobival na teži in moči telesa ter misli, treba pa je ves čas paziti, da ne bi bilo poškodb. Zategadelj si je treba zamisliti varna mesta za tekanje in vaje, jim kazati take vaje, da ne bo poškodb, in jih ves čas (dojilje, pestunje itd.) primerno nadzorovati.

6. Nazadnje, ker je (kot pravi splošno znani rek) dobra misel pol zdravja in ker je tudi po Sirahovem pričevanju (poglavje 30,23) veselo srce samo življenje človeka, morajo starši misliti, da njihovim otročkom tudi veselja in zadovoljstva ne manjka. Na primer: v prvem letu se otroke v njihovo veselje ziba ali guga, se jim poje ali vzklika, se jim brunda ali ploska, z eno besedo, se jih ljubkuje na kakršen koli način, le da je miren in moder. V drugem, tretjem, četrtem letu in naprej pa jim je mogoče narediti veselje s šalami z njimi ali med njimi, z igranjem, tekanjem, lovljenjem, poslušanjem glasbe, ogledovanjem nečesa ljubega itd. Na kratko: naj se dogaja tisto, za kar se ugotovi, da otroku prija; slednjega mu ne braniti, temveč si je treba izmišljati vsakovrstno takšno pašo za oči, ušesa in druge čute, da bodo njihova telesa in misli zdrave. Ob tem se jim ne sme dopuščati ničesar, kar bi nasprotovalo pobožnosti in dobrim nravem, toda o tem na svojem mestu.

*Šesto poglavje**Na kakšen način je treba otročke učiti razumevanja?*

»Ko sem bil sin svojemu očetu, nežen (pravi Salomon) in edinec pred obličjem svoje matere, me je učil in mi govoril: »Pridobi modrost, sin moj, in z vsem svojim imetjem si pridobivaj razumnost itd.« (Prg 4,4 itd.)^[23] Tako morajo ravnati tudi razumni starši, ki se morajo truditi ne samo, da njihovi otročki ostanejo živi, niti naj ne mislijo samo tega, kako bi jim nabrali veliko imetja, temveč se morajo prizadevati, da bodo vpeljali modrost v srce svojih otrok. »Kajti modrost je dražja kot dragi kameni in vse, kar te veseli, se ne more enačiti z njo. Dni dolgost je v desnici njeni in v levici njeni bogastvo in čast. Pota njena so miline pota in vse steze njene so mir. Drevo življenja je tem, ki se je oprimejo, kdor se je drži, je srečen,« tako pričuje Sveti Duh v knjigi Pregovorov 3,15 itn. Premislite torej, starši, kdaj je treba začeti vaše otročke učiti. Salomon pravi, da ga je oče začel učiti takoj od malega in da mu mati ni branila pouka, četudi je bil edinec. Zatorej kaže tudi naše otročke učiti, da bodo razumeli vse stvari v naravi in drugje.

Kako to početi? Ja tako, kot je to treba delati pri majcenih: glede na njihovo zmožnost razumevanja. Na primer:

1. Fizika novorojenih otročkov je jesti, piti, spati, prebavljati, rasti. Toda oni tega ne razumejo. Šele v drugem in tretjem letu začenjajo razumeti, kaj je *papica*, kaj *pitje*, kaj *kruh*, kaj *meso* itn., tudi, kaj se imenuje *voda*, kaj *ogenj*, kaj *zemlja*, kaj *veter*, kaj *hlad*, kaj *toplo*, kaj *človek*, kaj *kravica*, kaj *psiček* in nekatere zunanje razlike med stvarmi v naravi. V četrtem, petem, šestem letu lahko poznavanje teh stvari v naravi še naprej bolj in bolj raste: da bodo vedeli, kaj se imenuje *kamen*, kaj *pesek*, kaj *ilovica*, kaj *drevo*, kaj *veja*, kaj *popok* in kaj *cvet* itn. in da bodo poznali posamezno sadje, hruško, jabolko, češnjo, grozdje itd. Item da bodo znali imenovati vse notranje organe ter da bodo kolikor toliko vedeli, kakšna je njihova naloga itd. V zvezi s tem se morajo z njimi vseskozi ukvarjati pestunja, mati, oče, in to tako, da otrokom kažejo na omeje-

23 Prg 4,3–5.

ne ali druge reči, da jih pri tem imenujejo, razlagajo in izprašujejo: Kaj je tole? Kako se temu reče? Čemu to služi? Itd.

2. Začetek optike bo za otroke pogled v svetlobo, kar je zanje naravno, kajti *lux primum visibile*.^[24] Toda pri tem je treba paziti, da se jim, zlasti na začetku, ne pusti gledati v preveč močno sonce ali v bliske, da ne bi novi, komaj razvijajoči se vid oslepel ali se poškodoval. Zmerno svetlobo ter tu in tam kakšno bleščanje se jim sme počasti dopuščati, predvsem pa zeleno barvo.

Učenje optike za drugo in tretje leto je, če se jim pokaže kaj naslikanega in v barvah, tudi lepoto neba, dreves, cvetja, tekoče vode. Item jim velja dajati na ročice in vrat ogrlice, korale, lepa oblačila, kajti takšne reči radi gledajo; treba jih je peljati tudi pred ogledalo, ker to ostrí pogled in brusi tudi misel, da je jasnejša.

V četrtem letu in nadalje se jim optike dodaja tako, da se jih vodi ali nosi ob primernem času zanje na dvorišče, na vrt, na polje ali k reki, da bi si oči napasli ob opazovanju živali, dreves, rastlin, cvetja, tekoče vode, vrtečih se mlinov ali česa podobnega, toda priljubijo se jim tudi slike v knjigah, po stenah itd.; slednje je treba podpirati in jih včasih namenoma dati, da si jih lahko ogledujejo.

3. Začetek astronomije se jim more dati v drugem, najkasneje v tretjem letu, z gledanjem neba in razpoznavanjem, kaj se imenuje sonce, kaj mesec, kaj zvezde; v tretjem in četrtem letu so možni ugotoviti, da sonce in mesec vzhajata in zahajata, item, da je kdaj polna luna, drugič pa meseca sploh ni itd. To se jim more in mora tudi pokazati. V šestem letu naj se jih nauči spoznati, da sta pozimi kratek dan in dolga noč, poleti pa ravno obratno: dolg dan in kratka noč itn.

4. Začetek geografije je pri njih storjen ob koncu prvega leta in za njim, ko začenjajo razpoznavati svoj kotichek, zibelko in materino naročje. Geografija zanje bo v drugem in tretjem letu poznavanje sobe, kjer se nahajajo, itd., in tudi, kam se gre spat, kam po jedačo, kam, ko hočejo na sprehod, kam na svetlo in kje najti toplo. V tretjem letu se jim bo znanje geografije povečalo, če se ne bodo znašli samo v svoji izbici, temveč tudi v dvorani, v kuhinji, v kamri, na dvorišču, hlevu in na vrtu, z eno

24 Srednjeveško fizikalno načelo: svetloba je prvo, kar zagledamo.

besedo: doma in okoli doma. V četrtem letu se lahko seznanijo že z ulico, trgom, s sosedovimi, kako je pri stricu, pri starem očetu, stari mami, teti itn. V petem in šestem letu pa je treba vse to utrjevati in jih naučiti razumeti, kaj se imenuje *mesto, vas, polje, gora, reka* itn.

5. Treba jih je tudi naučiti, da poznajo razliko med različnimi urami dneva, da je nekaj drugega noč, nekaj drugega dan, in tudi, čemu se pravi jutro, čemu večer, kaj je poldne, kaj je podvečer, kaj polnoč, item kolikokrat na dan je treba jesti, spati in moliti; to bo zanje začetek kronologije. Za tem morajo razumeti, da ima teden sedem dni in kako si dnevi sledijo eden za drugim; šest jih je delovnih in sedmi praznični. In da se na praznik posvetnih reči ne dala, temveč da se gre takrat v cerkev in služi Gospodu Bogu; da so prazniki trikrat na leto, božič, velika noč in slavnost Svetega Duha, imenovana binkošti. Božič da je pozimi, velika noč spomladi in binkošti poleti; in da je jeseni trgatev itd. Vsega tega se bodo naučili razumeti in si zapomniti skozi navado, toda dobro je z njimi o tem na otroški način tu in tam tudi govoriti in jih učiti, ko je kdaj za to primeren čas.

6. Zgodovine in pomnjenja dogodenih reči jih je treba učiti takoj, ko se jim začne razvijati govor, najprej s kratkimi, čisto otroškimi vprašanji: Kdo ti je to dal? Kje si bil včeraj? Kaj pa predvčerajšnjim (pri dedu, babici, teti itn.)? Kaj so ti dali? Kaj ti je gospod boter obljubil, ko boš šel v šolo? Itn. Pomnjenje drugih reči pride samo in je naravno, da otroku ostane, kar je videl ali slišal, zlasti če je bolj dojemljiv. Ker pa njihov spomin začenja graditi svoj temelj, je treba paziti, da ne bo mogel zbirati drugih reči kot dobre in take, ki so porabne za razumnost, poštenost in strah Božji. Ne pred oči in ne k ušesom jim ne dajajte grdih stvari.

7. Ekonomika ali razumevanje domačih reči se začne takoj v prvem in drugem letu, ko začenjajo spoznavati, kdo se imenuje mama, teta, pestunja; za tem se morajo naučiti prepoznati in poimenovati tudi druge ljudi v domači hiši. V tretjem letu morajo razumeti, da oče in mati ukazujejo, ostali pa ju poslušajo. V četrtem in petem letu se lahko začnejo učiti, da poznajo svoja oblačila, katera so za praznik in katera za vsakdanjo rabo (če jih le imajo), da vedo, kaj z njimi, da jih prenehajo trgati, packati, luknjati in grdo drsati. Nato se lahko brez težav naučijo, čemu

so skrinje, omare, kamre, kleti, ključavnice in ključi: da bi vsakdo ne mogel k vsemu. In naj podobne priprave v domači hiši gledajo in skušajo ugotoviti, za kaj se rabijo, ali pa naj jim o njim pripovedujejo njihovi starši, pestunje, starejši bratci in sestrice. Pri tem pomaga, če se različne gospodarske reči otroke uči skozi igro in se jim pri tem daje majhne konje, krave, ovčice, vozičke, lopate, vile, mizice, stolčke, vrčke, skledice itn. Takšne drobne stvari je treba otrokom dajati ne le zaradi igre in razvedrila (kajti z nečim se morajo ukvarjati), temveč tudi zato, da postanejo razumnejši. Učiti malčka pomeni na majhnih stvareh mu počasi odpirati oči, da bi kasneje za večje ne bil nepripraven.

8. Slabo bi bilo, če bi jih takoj v prvih letih učili politike. Kajti četudi slišijo, da se kdo imenuje gospod, uradnik, župan, sodnik itn., ne vedo, kaj, kdaj in pri kom te osebe upravljajo, pa čeprav bi vedeli, so te reči zanje še preveč oddaljene, da bi jih zastopili, in se jih zato ne primejo niti ni treba, da bi se jih. More pa biti umestno, da se priučijo osnov politične konverzacije, in to tako, da razumejo (o tem bo beseda tekla tudi pri nraveh), komu morajo biti podrejeni, na koga pozorni, koga paziti, da bi tako lahko razumno prebivali v domu z njihovim očetom, materjo in služabniki. Predvsem da vedo, da so se, ko jih kdo pokliče, dolžni ozreti, se ustaviti in prisluhnuti, kaj želi; in tudi lepo odgovoriti, kar so vprašani, četudi bi šlo za šalo; podobno, kot se v tej dobi igramo z njimi, se je treba z njimi o tem tudi šaliti, da si bodo izostrili svoj razum. Tako jih je treba učiti in naučiti, da vedo, kdaj se kdo šali in kdaj misli kakšno stvar resno, tudi jih je treba naučiti, da razumejo in glede na to vedo, kdaj se na šalo odgovori s šalo in kdaj je treba brez šale narediti tisto, kar je ukazano. To se bodo otroci brez težav naučili razbrati z izraza obraza in iz kretenj tistega, ki jim kaj pripoveduje in ukazuje za šalo ali zares, če bodo le tisti, ki otroke vzgajajo, dovolj previdni: da se z otroki ne šalijo kadar koli, zlasti morda ne ob nepravem času in v zvezi z resnimi rečmi (v zvezi z molitvijo ali kadar jih v zvezi s čim opominjajo ali karajo), in da se kdaj (morda v šali in iz šale) ne kažejo besne, jezne ter da z otroki niso surovi. V takem primeru bo otrok zmeden, ker ne bo vedel, kako kaj razumeti. Kdor hoče imeti razumnega otroka, mora

z njim razumno ravnati, ne pa, da iz njega najprej naredi šemo in petelinčka, ki ne ve, kako se kdaj obrniti.

Bistrino in razum otrok brusijo tudi fabule ali basni o živalih ali čemer koli drugem, ki so zložene na duhovit način. Takšne pripovedi raje poslušajo kot zgodovino in si jih zlahka zapomnijo. In ker je v takšne razumno sestavljene parabole ponavadi vključen tudi kakšen moralni nauk, si jih kaže za rabo pri otročkih želeti zavoljo dvojega: zaradi tega, da bi se takrat, ko se jim pripoveduje parabol, otroška misel ukvarjala s čim prijetnim in zato, da bi se v njih počasi prijelo tisto, kar bo pri njih veljalo pozneje. O tem bo več povedanega v dostavku k tej knjigi, pog. 2.

Še o modri vzgoji otročkov v razumnosti: dodam, da čeprav lahko pri tej stvari pestunje in starši nemalo pomorejo svojim otrokom, jim še veliko bolj pomagajo njihovi vrstniki, sorojenci ali tako, da se med seboj pogovarjajo, ali tako, da se skupaj igrajo. Kajti med otroki ista starost ustvarja podobnost značajev in mišljenja: iznajdljivost enega ni prevelika za drugega; med njimi ni nobenega prevladovanja, prisile, strahu, plašljivosti, temveč enakost, ljubezen, odprtost, sproščenost vprašati in odgovoriti vse, kar pride na pamet, kar nam starejšim, ko hočemo delati z otroki, manjka in ta manko nas ovira. Zato naj nihče ne dvomi, da more otrok otroku bistrino izostriti in izpiliti bolj kot kdo drugi. Iz tega razloga je treba ne le izrecno dovoljevati, temveč tudi načrtovati, da se otroci med seboj srečujejo, se po ulicah igrajo in tekajo, in to vsak dan; paziti je treba le, da ne bi bila zraven tudi slaba družba, kajti tako bi bila škoda večja od dobička. To lahko razumni starši, če vidijo, da se pri sosedah zbira nevzgojena tolpa, zlahka uredijo in preprečijo, da bi se njihovi otroci igrali z ognjem.

Enajsto poglavje

Kako dolgo naj bo mladež v materinski šoli?

Podobno, kot se rastlinico ali drevesce, ki je iz svojega semena že pognalo, da bi lažje raslo in prinašalo lepše sadove, prestavi v drugo zemljo in presadi, zlasti v vrtove in sadilnice, ki so temu namenjene, podobno tudi otročke, odgojene v materinem naročju in okrepljene na telesu in duši, pristoji oddati v roke vrtnarjev (učiteljev) in še uspešneje bodo

rasli. Kajti presajeno drevesce vedno raste lepše in ima boljše sadove kot takrat, ko vzklije. Torej kdaj in kako?

Pred šestim letom izpustiti iz materinskega naročja in dajati v uk učiteljem ne svetujem, in to iz naslednjih vzrokov:

1. Prezgodnja otroška doba zahteva več nege in skrbi, ko bi ju bil učitelj, ki ima na skrbi in v obravnavi celo skupino, zmožen dati. Zato je takim otrokom bolje v materinskem naročju.

2. Varneje je, da se možgani dobro utrdijo, preden se jim začne naglagati delo. Pri otročku se do petega ali šestega leta teme šele zapre in možgani dobijo svojo trdnost. Zato je mogoče v tem primeru dopustiti samo to, kar lahko otrok zapopade sam pod domačo skrbjo, na lahko, neopazno in kakor skozi igro.

3. Bo kaj uspeha, če se bomo lotili drugače? Tudi poganjek, če se presaja, ko je še šibak, bo rasel počasi in slabo, če pa, ko je že močnejši, tedaj bo rasel hitro in krepko. Tudi če konjička zaprežemo prehitro, bo šibak, če pa mu daš čas, da pride k sebi, tedaj bo vlekel toliko močneje in bo vse prinesel notri.

4. Do šestega (ali do začetka sedmega) leta ni dolga doba za čakanje, če se medtem ne opušča potrebnih stvari, kot je bilo že prikazano in se jih vadi doma takoj od začetka in v prvem obdobju. Če bo otrok po predpisanem navodilu od doma temeljito vzgojen v pobožnosti, čistih nraveh (posebej v spoštljivosti do staršev, ubogljivosti in pozornosti), tudi v razumnosti, hitrem opravljanju tega in onega ter v jedrnatem govorjenju ali izgovarjanju, tedaj pri šestih letih ne bo nič pozno pristopiti k začetku učenja pismenosti.

Toda dlje kot šest let doma otroka držati tudi ne svetujem: kajti tisto, kar se more naučiti doma (kot kaže prikazano poročilo), se lahko zlahka nauči v šestih letih. In če se takoj za tem ne začne ukvarjati z nadaljnjim dobrim izobraževanjem, bo začel pasti neuporabno lenobo in bo tako usahnil. Nevarnost je seveda, da bi se zaradi lenobe in razpuščenosti ne prijele tudi druge hibe, ki jih bi bilo nato kot gost plevel ne tako lahko izpukati. Zato je najbolje vseskozi nadaljevati, kar je že začeto.

In nazadnje: ni mišljeno, kot da ni mogoče drugače kot le pri šestih letih; lahko pol leta ali leto prej ali kasneje, kot je pri kom opaziti. Kajti

nekatera drevesa dajo takoj spomladi svoje sadove, druga poleti, spet druga na jesen, toda videti je, da se zgodnji cvet osuje, pozni pa dolgo traja; podobno zgodnje sadje kratko traja, je, ko je, pozno pa dolgo zaleže. Zato, četudi hočejo nekatere zgodnje glave hitro zleteti (pred šestim, petim, celo pred četrtem letom), jih je kaže držati nazaj in ne kar izpustiti, toda priganjati k delu. Kajti kdor hoče doktorja pred njegovim časom, dobi komajda bakalarja, namreč če trta od mladosti žene preveč močno in preveč nosi, zrase in se vzdigne od tal, toda ker ji oslabi korenina, ni na njej nič stalnega. Nasprotje tega so počasnejše glave, s katerimi je mogoče šele v sedmem ali osmem letu sploh začeti kaj pametnega. Zato je razumljivo, da se to, o čemer teče tukaj beseda in je nasvetovano, nanaša na običajno nadarjene otroke (ki jih je tudi največ). Če pa ima kdo bistrejšega ali spet kdo bolj neumnega otroka, pa naj se posvetuje z učitelji in vzgojitelji.

Da je otrok že za v osnovno šolo, je videti iz naslednjih znakov:

- 1) Če zna, kar se je moral naučiti v materinski šoli,
- 2) Če je pri njem opaziti pozornost na vprašanja in kolikor toliko bistre odgovore.

VIR IN LITERATURA

- Komensky, Jan Amos. 1858. *Jana Amosa Komenského Informatorium školy mateřské*. Praga: Musem království Českého.
- – –. 1973. »Informatorium školy mateřské.« V *Dílo Jana Amose Komenského* 11, ur. Dagmar Čapková, 225–75. Praga: Academia.
- Čapková, Dagmar. 1973. »Komentarji.« V *Informatorium školy mateřské*, ur. Dagmar Čapková, 225–75, Dílo Jana Amose Komenského 11. Praga: Academia.
- Monroe, Will S. 1900. *Comenius and the Beginnings of Educational Reform*. New York: Charles Scribnes Sons.
- Novák, Jan Václav. 1932. *Jan Amos Komenský, jeho život a spisy*. Praga: Dědictví Komenského.
- Vinkler, Jonatan. 2018. »Češki bratje – 560 let. 2: Po Luthrovem nastopu – med reformo in politiko.« *Stati inu obstati: revija za vprašanja protestantizma* 14 (28): 83–106.

PREVOD

– – –. 2019. »Češki bratje – 560 let. 3: Na intelektualnem odru Češkega kraljestva – Jan Blahoslav.« *Stati inu obstatu: revija za vprašanja protestantizma* 15 (30): 75–103.
Winter, Zikmund. 1901. *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. XVI. století*. Praga: Česká akademie císaře Františka Josefa.

Iz češtiny prevedel Jonatan Vinkler